

УДК 130.2:821.4

Аліна Недільська

**РОЛЬ МІФУ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ ЗАХІДНОАФРИКАНСЬКИХ
НАЦІОНАЛЬНИХ ТА ЕТНІЧНИХ МЕНШИН**

Стаття присвячена проблемі диференціації етнічних і національних меж у сучасних соціокультурних реаліях. Досліджено роль міфу у формуванні етнічної ідентичності. Авторка розглядає проблему здійснюючи аналіз космологічних міфів окремих племен Західної Африки.

Ключові слова: етнічна ідентичність, національна ідентичність, етнос, етнічні межі, міф, західноафриканська міфологія.

Недельская А.

**РОЛЬ МИФА В ФОРМИРОВАНИИ КУЛЬТУРНОЙ
ИДЕНТИЧНОСТИ ЗАПАДНОАФРИКАНСКИХ
НАЦИОНАЛЬНЫХ И ЭТНИЧЕСКИХ МЕНЬШИНСТВ**

Статья посвящена вопросу дифференциации этнических и национальных границ в современных социокультурных реалиях. Исследуется роль мифа в формировании этнической идентичности. Автор рассматривает данную проблему осуществляя анализ космологических мифов отдельных племен Западной Африки.

Ключевые слова: этническая идентичность, национальная идентичность, этнос, этнические границы, миф, западноафриканская мифология.

Nedilska A.

**THE MYTH IN THE CULTURAL IDENTITY FORMATION
OF THE WESTERN AFRICAN NATIONAL
AND ETHNICAL MINORITIES**

The article is devoted to the problem of differentiation of ethnic and national boundaries in modern socio-cultural realities. The role of the myth in the formation of ethnic identity is explored. The author considers the problem by analyzing the cosmological myths of individual tribes of West Africa.

Key words: ethnic identity, national identity, ethnos, ethnic boundaries, myth, West African mythology.

На сучасному етапі розвитку людства культурна глобалізація в усьому світі стає однією з найвпливовіших сил, які визначають подальший хід розвитку нашої планети загалом. Водночас цей процес спричиняє зустрічну тенденцію – прагнення до виходу з різних економічних і політичних формацій, активізацію національних рухів, пошуки власних світоглядних координат із метою збереження самобутності власної культури.

Першою такою координатою історично був міф, який, хоч згодом і поступається наступним світоглядним формам, сьогодні все ще зберігає своє соціокультурне значення, особливо в регіонах, які перетнули «цивілізаційний бар'єр» відносно недавно.

З огляду на вищезазначене, актуальним видається дослідження національної та культурної ідентичності на фоні етнічно неоднорідних суспільств саме через їхні міфологічні системи.

Дослідженням міфу, визначення його функцій і шляхів впливу на культуру має вже доволі ґрунтовну традицію, представлену, зокрема, структуралістами К. Леві-Строссом і Р. Бартом. Із позицій семіотики цією проблемою займався Е. Кассіерер. Крім цього, не можна оминати увагою вчення про феноменологічний аналіз міфу в О. Лосева.

У широкому розумінні термін «ідентичність» означає комплекс певних внутрішньо етнічних зв'язків, які виокремлюють таку спільноту з-поміж інших і які є основою для особливих специфічних емоційно-ціннісних орієнтацій її членів [5].

Культурна ідентичність реалізується через механізм культурної ідентифікації. Такий механізм був розкритий у психологічній концепції німецького психіатра ХХ ст. З. Фрейда, який у праці «Тотем і табу» зауважив, що «культурна ідентичність – самовідчуття людини в середовищі конкретної культури», тобто першочергова (підсвідома) потреба людини полягає в тому, щоб усвідомлювати себе представником певної культури і бачити відмінність «Я» («Ми») та «Вони» – «Свої» та «Чужі» [8, с. 135].

К. Леві-Стросс, звертаючись до питання ідентичності в роботі «Первісне мислення», зазначав: «Обмін культурними досягненнями сприяють багатогранному розвитку етносу, але при цьому тенденція уніфікації не повинна переважати бажання представників певної культури до збереження своєї самобутності, відмінностей від сусідніх етносів» [3], тобто, не зважаючи на позитивні наслідки глобалізації, приналежність особистості до певного культурного ареалу повинна стояти на першому місці.

Культурну ідентичність зазвичай поділяють на етнічну та національну. Терміном «етнічна ідентичність» позначають одну з форм самосвідомості індивіда чи групи людей, що ґрунтується на відчутті ними своєї належності до певної етнічної спільноти. Головною ознакою етнічної ідентичності, на думку представника примордіалістської етнічної школи М. Вебера, є те, що це початкові «цеглинка» утворення наявних націй, які сформувалися на основі кровно-родинних зв'язків, мають вроджений характер і передаються з покоління в покоління [2]. Тобто етнічність – це історично сформована на конкретній території стійка спільність людей, яка володіє яскраво вираженими особливостями культури (мова, релігія, побут).

Якщо етнічну ідентичність обумовлюють здебільшого об'єктивними чинниками, то національну розглядають як продукт соціалізації і політизації етнічності. Е. Сміт виділяє такі найголовніші риси національної ідентичності: історична територія, або рідний край; спільні міфи й історична пам'ять; спільна масова, громадська культура; єдині юридичні права й обов'язки для всіх членів; спільна економіка з можливістю пересуватись у межах національної території [6].

Підтверджуючи вищенаведену думку, Д. Фрезер вважає, що міф як феномен культури може привести до об'єднання групи людей навколо одного міфологічного вірування: поняття «міф – категорія нашого мислення, підсвідомо використовувана нами з метою об'єднання під одним терміном спроби пояснити природні феномени, творіння усної літератури та філософські системи» [7, с. 46].

Словосполученням «міфологічний світогляд» ми об'єднуємо, в першу чергу комплекс різноманітних психічних явищ, феноменів свідомості, які виникають виключно у представників конкретного етносу, а по-друге, ряд прикладних елементів у вигляді системи ритуалів, обрядів, релігійних дійств, які супроводжуються актами свідомості й усвідомленням унікальності свого етносу [7]. Таким чином, індивід є учасником релігійного життя етносу (племені), забезпечуючи міфу збереженість у межах свого етносу і трансляцію наступним поколінням.

О. Лосєв говорив про міф як про «яскраву реальність, яка формується із прикладною метою представниками певного етносу» [4, с. 96]. Так, етнічна ідентичність (етнічність) має, безумовно, міфологічне підґрунтя і особливо міфологічна основа етнічної ідентичності сьогодні найкраще простежується у менш технічно розвине-

них культурах, де архаїчне (міфологічне) мислення ще не втратило актуальності, зокрема західноафриканський континент.

Оскільки розвиток людського мислення відбувся поступово, накопичуючи емпіричні знання, історію людства можна умовно поділити на три етапи: міфологічний, релігійний і науковий (філософський). Таким чином, міфи можна вважати першим узагальненням реального досвіду (принаймні щодо африканської міфології). Водночас у людській свідомості ще з давніх часів зароджувалося переосмислення відношення себе з представниками інших етносів (племен): співвідношення «Я» – «Вони».

Міф – особлива сфера життя африканців, він пронизаний релігійними ідеями, які дуже часто і становлять основу власне релігійного обряду чи сюжетний приклад найголовніших релігійних церемоній. Те, що ми з боку могли б назвати «священною драмою», насправді є інсценуванням міфу, а точніше – актуалізацією священної давньої історії.

Перенесення священного в повсякденне людське життя було обумовлене потребами вищого духовного порядку на землі між людьми, але головне закріплювалося в переконанні, що без такого активного начала в повсякденному житті, людське існування буде неповноцінним, небезпечним і зрештою зовсім неможливим.

В очах африканця, який турбується про збереження традицій свого племені, міф – щось священне, непорушне, а значить і те, що не підлягає сумнівам, хоча не можна і забувати про той факт, що внаслідок передачі через покоління інформація зазнає певних змін.

Пояснюючи походження світу, встановлюючи категорії світосприйняття та системи умовних уявлень, міфотворчість створює й образ божества, описуючи його дії, але без детального опису зовнішності. Водночас міф намагається надати сенс людському існуванню серед усього створеного богами. Таким чином, на людину покладено «космічну» роль: їй доводиться займатися справами, які значно переважають її фізичні та розумові можливості і деколи бути в ролі «чарівника» (виконання ритуальних танців, здійснення магічного передбачення вождем племені, «комунікація» із богами через посередника, і т.д.) [1].

Характерним для міфу є використання символів. Дуже часто в символотворення втручається чужоземна символіка внаслідок міжетнічних контактів і проживання кількох племен на території однієї держави (саме в такому випадку етнічно-культурних контактів уникнути неможливо).

Так, наприклад, на території Південного Беніну проживають племена Йоруба (хоча найбільша кількість їх зосереджена на території сусідньої держави по східному кордоні Нігерії), Еве (велика частина яких проживає в Того) та Фон, які можна вважати етнічно приналежними саме до цієї держави і їхня чисельність у Беніні найбільша. Практично така ж ситуація склалася й у багатоетнічній Гані, де Ашанті та Фанте є етнічно ідентичними, але крім них тут проживають ще й представники племен Акан (Кот-д-Івуар) та вище згадані Еве та Йоруба. Отже, на території західної Африки межі етнічні та межі національні можуть не збігатися, у зв'язку з тим, що етнічна межа – це умовна лінія поширення певної етнічної спільноти, а національна – прив'язана безпосередньо до території певної країни.

Космологічні міфи посідають особливе місце в міфотворчості будь-якого народу. Хоча різні племена описують цей процес по-різному, але можна виокремити спільну рису: в усіх текстах зафіксована точка, від якої відбувається створення світу. У космологічних міфах згаданих племен вона представлена як щось неділиме, ніким не створене, безкінечне, яке перевищує будь-які просторово-часові норми і недоступне для людського пізнання [1].

Наприклад, у міфі племені Йоруба світ створив верховне Божественне створіння Олорун із неродючого болота, яке покривало всю землю, тобто початковою точкою творення виступає Хаос [9]. Йоруба уявляють світ як двоїсту систему: земля та небо, які подібні плаваючій подвійній кришці на поверхні води, а частина, занурена у воду вважається світом мертвих. В усвідомленні дуалізму світу, а значить і дуалізму буття, а також чіткий розподіл світу на земний і потойбічний, особливу роль відіграє вода, яка розташована на межі між землею та небом [1].

У племені Еве космологічний міф пов'язаний із діяннями бога Маву, який «сказав слово і все стало так, як ми це бачимо зараз» [10]. Привертає увагу те, що створення світу не відбувалося поетапно, а одразу ж лише з божественного слова. А в народі Фон навпаки, процес творіння світу зайняв чотири дні, і в міфі фігурує не тільки божество, яке є безпосереднім «створювачем» усього, а й пара наймогутніших божеств, яких представляють Маву та Ліза [10].

Представники племені Акан уважають, що світ був створений вісьмома богами, які пізніше стали символізувати вісім харчових культур. Особливу роль відіграє головна містична цифра вісім, як

символ безкінечності та чогось ідеального і навіть найменша зміна може зруйнувати ідеальний стан речей [1].

Можна зробити висновок, що межі етнічної та національної ідентичності в регіоні не збігаються. Це можна пояснити тим, що розселення представників певного етносу відбувається внаслідок багатьох суспільно-історичних процесів, і в усіх розглянутих випадках, розселення певного етносу не відбувається лише в межах однієї країни (хоча у кожного з них є ареал найбільшого поширення). Якщо національна ідентичність більшою мірою пов'язана із державотворенням, яке базується на суто політичному, економічному та військовому чинниках, здатна реалізуватися на індивідуальному самосвідомому рівні, то архетипні засади етнічної ідентичності формуються у площині колективного міфологічного світогляду.

Дослідження цієї проблеми залишається актуальним, тому що проблему розглянуто лише на прикладі космологічних міфів, тому подальшої наукової розробки заслуговує проблема аналізу всієї міфологічної системи в регіоні.

Література:

1. Бабаев К.В., Архангельская А. В. Что такое Африка; Москва: Рипол Классик, 2015. – 480 с.
2. Вебер М. Попередні зауваження до «Зібрання праць із соціології релігії»; пер. з нім. М. О. Погорілий. Київ: 1998. – 354 с.
3. Леві-Стросс К. Первісне мислення; Київ: Український центр духовної культури, 2000. – 324 с.
4. Лосев А. Ф. Диалектика мифа; Москва: Мысль, 2001. – 558 с.
5. Нагорна Л.П. Регіональна ідентичність: український контекст; Київ: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 405 с.
6. Сміт Е. Національна ідентичність; Київ: Основи, 1994. – 224 с.
7. Фрезер Д. Золотая ветвь. Исследование магии и религии; пер. с англ. М. К. Рыклин. Москва: Эксмо, 2006. – 357 с.
8. Фрейд З. Тотем і табу; Харків: Эксмо, 2003. – 436 с.
9. Холас Б. Боги Тропической Африки; пер. с фр. С. М. Брейдбард. Москва: Наука, 1976. – 286 с.
10. Lynch P. African Mythology A to Z / Patricia Ann Lynch., 2010.